

SAMENVATTING VAN HET RAPPORT

De klimaatuitdaging heeft de laatste jaren geleid tot belangrijke nieuwe beleidsdoelstellingen op verschillende niveaus: zo heeft het klimaatakkoord van Parijs de doelstelling om de klimaatopwarming te beperken tot 1.5 graden internationaal verankerd. Meer recent heeft de Europese Green Deal de Europese Unie op een pad gezet naar koolstofneutraliteit tegen 2050.

Deze doelstellingen stellen ongeveer alle maatschappelijke deeldomeinen voor een grote uitdaging: in plaats van de verderzetting van de *business as usual* komen we terecht in een situatie van gedeelde onzekerheid. Deze onzekerheid heeft onder andere betrekking op hoe de transitie naar klimaatneutraliteit moet worden ingevuld, welke (beleids)maatregelen het best worden nagestreefd in dit verband, welke technologieën het meest veelbelovend zijn en hoe ver deze transitie moet gaan in het transformeren van de samenleving. Deze situaties van gedeelde onzekerheid geven aanleiding tot verschillende visies op het verloop van de transitie. Ze kunnen beschouwd worden als **duurzaamheidscontroverses**, en zijn fundamenteel politiek. Dit soort controverses vertalen zich in een maatschappelijk debat waarin actoren verschillende posities innemen. In dit soort posities worden technisch-wetenschappelijke feiten (e.g. naar welke cijfers wordt er verwezen, welke technologieën worden veelbelovend geacht) verweven met politiek-normatieve opvattingen (e.g. hoe moet een koolstofneutrale samenleving er uit zien, welke waarden worden binnen deze visie naar voor geschoven als belangrijk?).

In dit onderzoek geven we via een **discoursanalyse** inzicht in drie actuele duurzaamheidscontroverses in België: de controverse rond luchtvaart (is veel vliegen nog verantwoord?), rond vleesconsumptie- en productie (vlees of geen vlees?) en de opkomende controverse rond de vraag of waterstof de sleutel is in de transitie naar een klimaatneutrale economie. Concreet beschouwen we een discours als een bundeling van verhaallijnen (wat is het probleem? Welke oplossingen worden mogelijk geacht?), wereldbeelden (door welke bril wordt er naar de werkelijkheid gekeken? Welke normatieve uitgangspunten en waarden komen terug?), rolverdelingen (wie wordt gezien als deel van het probleem, wie als deel van de oplossing?) en metaforen. Deze discoursen creëren een bepaalde werkelijkheid met betrekking tot duurzaamheidscontroverses en kunnen – indien succesvol – breed gedeeld worden door verschillende actoren in de samenleving en zelfs aanleiding geven tot nieuwe beleidskaders, concrete beleidsmaatregelen en de basis vormen voor politieke instituties. In dit onderzoek beschouwen

we een discours dan ook als zowel een vorm van tekst/taal als een sociale praktijk: het beschrijft niet enkel de werkelijkheid, maar geeft ze ook vorm.

Ons onderzoek is gebaseerd op een analyse van in totaal 679 Nederlandstalige en Franstalige tekstbronnen en 14 interviews. Qua tekstbronnen vertrekt dit rapport in de eerste plaats van artikels in kranten en online media-outlets. Deze dataset werd volgens een sneeuwbalmethode verder uitgebreid met bronnen afkomstig van onder andere politieke partijen, overheden, private bedrijven en sectorfederaties, NGO's, blogs en boeken. Deze analyse leidde tot de volgende resultaten:

In de **controverse rond luchtvaart** onderscheiden we respectievelijk het 'Gebalanceerde Groei'-discours, het 'Duurzaam Toerisme'-discours en het 'Rechtvaardige Mobiliteit'-discours. Het discours van 'Gebalanceerde Groei' gaat uit van een schijnbaar onvermijdelijk groei-scenario voor de luchtvaartsector. De centrale uitdaging in dit discours is om aan de immer groeiende vraag van de consument te voldoen op een duurzame manier. Hiervoor wordt er hoofdzakelijk ingezet op sociaal verantwoord ondernemen en technologische innovatie. Als tweede vertrekt het 'Duurzaam Toerisme'-discours van de vele negatieve aspecten die het gevolg zijn van de democratisering van vliegreizen: negatieve impact op klimaat en milieu, en de ontwrichting van lokale gemeenschappen. Via een nieuw soort reisgedrag van consumenten – respectvol, traag, bewust en duurzaam – kan toerisme echter een motor worden voor duurzame ontwikkeling, zowel in het Westen als in het Globale Zuiden. Als laatste gaat het discours van 'Rechtvaardige Mobiliteit' uit van de onhoudbaarheid van de verdere groei van de luchtvaartsector. Onze hypermobile levensstijl is niet verzoenbaar met klimaatdoelstellingen en is fundamenteel onrechtvaardig. Publieke actoren moeten het voortouw nemen in het uitwerken van een ontgroei-scenario voor de luchtvaartsector, en moeten meer duurzame transportvormen opwaarderen. Consumenten kunnen via het toepassen van *slow travel*-principes ook een nieuw soort reizen en een nieuw soort vrijheid ontdekken.

In de **controverse rond vleesproductie- en consumptie** identificeren we ook drie discoursen: het 'Lekker Van Bij Ons'-discours, het 'Pragmatisch Plantaardig'-discours en het Agro-ecologisch discours. Als eerste beschrijft het 'Lekker Van Bij Ons'-discours Belgische veeteelt als duurzaam en circulair. Dit leidt enerzijds tot een nuancering van de inspanningen die nog moeten geleverd worden door de sector, en een oproep tot het consumeren van lokaal vlees, dat duurzaam, gezond, puur en kwaliteitsvol is. Kritiek op veeteelt is ideologisch vooringenomen, schaadt boeren en gaat in tegen onze individuele vrijheid. Als tweede vertrekt het 'Pragmatisch Plantaardig'-discours vanuit de negatieve impact van dierlijke productie op dierenwelzijn, milieu, klimaat en gezondheid. Vooral omwille van de eerste reden wordt een volledig plantaardige toekomst vooropgesteld. Dit moet worden bereikt via het stimuleren van een positieve wisselwerking tussen vraag en aanbod op de markt en technologische innovatie. Als laatste legt het Agro-ecologisch discours specifiek de nadruk op het sociaal bloedbad onder boeren als gevolg van de huidige groeilogica, en op de negatieve impact van intensieve landbouw en vleesproductie op klimaat, mens en milieu, zowel hier als in het Globale Zuiden. Agro-ecologie schuift een holistische visie op de landbouwtransitie naar voor, die, naast een pleidooi voor biologische landbouw in evenwicht met de natuur, ook socio-politieke en wetenschappelijke repercussies heeft.

Als laatste vinden we in de opkomende **controverse rond Waterstof** bewijs van een 'Waterstofeconomie'-discours, een Additionaliteitsdiscours en een 'Waterstofhype'-discours. Het 'Waterstofeconomie'-discours ziet waterstoftechnologie als essentieel voor het garanderen van een flexibel energiesysteem, en voor het verduurzamen van transport en industrie. Via een overgangsfase op basis van blauwe waterstof moeten we naar een volledig groene waterstofproductie evolueren, waarbij de technologie – in combinatie met koolstofopslag – de ruggengraat zal vormen van onze duurzame economie. Daarnaast is het ook vanuit economisch oogpunt cruciaal voor landen om snel waterstoftechnologie uit te rollen. Het Additionaliteitsdiscours vertrekt grotendeels van dezelfde uitdagingen als het 'Waterstofeconomie'-discours. Desondanks wordt de toepasbaarheid van waterstof in de transitie naar koolstofneutraliteit gezien als veel beperkter en enkel 'additioneel' aan rechtstreekse elektrificatie. Daarnaast wordt er ook expliciet gewezen op het belang van politieke sturing door middel van een democratisch tot stand gekomen transitiekader. Als laatste identificeren we een 'Waterstofhype'-discours dat de huidige populariteit van waterstof problematiseert, door het te bestempelen als een afleidingsmanoeuvre van de fossiele industrie om echte klimaatactie te vertragen. Alhoewel het een (zeer) kleine

rol voor waterstof weggelegd ziet in een koolstofneutrale economie, stelt het zeer strenge politieke voorwaarden voorop voor haar ontwikkeling. Dit houdt onder andere een expliciete rol in voor sociale rechtvaardigheid (zowel nationaal als internationaal), als de creatie van een firewall tussen industriële spelers en de besluitvorming over deze materie.

Samengevat kunnen we stellen dat we voor elke controverse een status-quo discours, een hervormingsgericht en een transformatief discours terugvinden. Daarnaast vinden we ook een aantal overkoepelende dynamieken over de discoursen en hun respectievelijke verhaallijnen heen die de *business as usual* in elk van de controverses reproduceren en zo bestendigen. Op basis van de typologie van Lamb et al. maken we hier een onderscheid tussen overgavestrategieën, strategieën die verantwoordelijkheid afwentelen, strategieën die niet-transformatieve oplossingen naar voor schuiven en strategieën die de nadelen van klimaatactie benadrukken. Op basis van de analyse argumenteren we bij wijze van conclusie dat sommige van deze strategieën het 'open' karakter van de politieke discussie binnen elk van deze controverses minimaliseren, of ze zelfs compleet proberen te depolitiseren. Het is dan ook belangrijk om erover te waken om het debat omtrent duurzaamheidscontroverses 'ten gronde' te voeren, en niet op voorhand te beperken door het formuleren van verhaallijnen die dingen voorstellen als onveranderbaar of onvermijdelijk.

Anderzijds blijkt uit de analyse ook duidelijk dat discoursen die op het niveau van verhaallijnen radicaal tegengesteld kunnen lijken, toch normatieve raakpunten kunnen hebben door een gelijklopend wereldbeeld. In de laatste sectie stellen we dan ook een aantal experimenten voor om deze discoursanalyse te gebruiken als startpunt om patstellingen te vermijden en verbindende communicatie te stimuleren.